

Воробей П.А.

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінального права процесу і криміналістики
Київський університет інтелектуальної власності та права*

Вільгушинський М.Й.

*доктор юридичних наук, професор,
Заслужений юрист України, перший проректор,
професор кафедри кримінального права процесу і криміналістики
Київський університет інтелектуальної власності та права*

Вільгушинський В.М.

*доктор філософії в галузі права,
доцент кафедри кримінального права, процесу та криміналістики
Київський університет інтелектуальної власності та права*

ЗАСОБИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ СУСПІЛЬНИХ ВІДНОСИН В КОНТЕКСТІ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ

Постановка проблеми. Головним засобом охорони найважливіших суспільних відносин є принцип економії кримінальної репресії, а основою кримінально-правової охорони є принцип повноти цих відносин. Принцип економії репресії є одним з головних в кримінально-правовій політиці держави. Але існує більш загальний принцип використання ричгів впливу для вирішення завдань державного характеру. Відповідним фундаментом охорони суспільних відносин від злочинних посягань є вищевказані принципи при максимальній економії кримінальної репресії та застосування різноманітних альтернативних засобів. Це дає можливість не допускати грубих порушень законодавства про кримінальну відповідальність і максимально охопити всі об'єкти кримінально-правової охорони, менше застосовуючи при цьому засоби кримінально-правового впливу. З появою нових суспільних відносин виникає необхідність в їх регулюванні і тоді перед законодавцем постає завдання як краще і ефективніше це зробити. Законодавче регулювання суспільних відносин відбувається по мірі їх виникнення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій полягає в тому, що регулювання суспільних відносин засобами кримінально-правового впливу мають загальнодержавний характер, оскільки вони є частиною кримінально-правової політики держави у боротьбі зі злочинністю. Важливим чинником у вирішенні цього важливого питання є принцип економії репресії, який є засобом охорони найважливіших суспільних відносин держави і суспільства. У статті вносяться пропозиції щодо доцільності встановлення межі між санкціями кримінально-правових норм, які не повинні перевищувати позбавлення волі на строк не більше 5 років. Це дасть можливість забезпечити індивідуалізацію і призначення покарання та забезпечити приблизний його рівень (покарання) за вчинення однородного чи тотожного злочину. Застосовуючи засоби охорони об'єктів суспільних відносин слід уважно аналізувати їх доцільність, оскільки є можливість такого захисту іншими, не кримінально-правовими засобами. Це дає можливість застосовувати метод економії кримінальної репресії та виявити як кримі-

нально-правові, так і інші засоби охорони. При оцінці всіх засобів охорони суспільних відносин, перевага надається найбільш ефективному. В данному випадку вирішальну роль відіграє економія кримінальної репресії, а значить перевага надається громадянським, адміністративним та іншим засобам.

Встановлення і застосування засобів кримінально-правової охорони були і залишаються актуальними на сьогодні. Найважливішим у кримінально-правовій політиці держави є принцип економії репресії. Він є одним з головних засобів охорони найважливіших суспільних відносин, а принцип повноти цих відносин є основою кримінально-правової охорони. Важливим принципом у боротьбі зі злочинністю є економія кримінальної репресії. Принципи політики держави відображають не тільки різносторонні інтереси суспільства у боротьбі зі злочинністю, але й саму специфіку цієї боротьби, яка характерна саме для закону про кримінальну відповідальність. Загальні принципи знаходяться на більш високому рівні і визначають принципи правової політики держави в цілому, що забезпечує кримінально-правову охорону суспільних відносин в цілому. Вітчизняні законодавці торкалися цієї тематики, однак ґрунтовним дослідженням цього питання займався відомий вітчизняний вчений, професор Коржанський М.Й. Його наукові дослідження свідчать про глибокий аналіз підстав вибору засобів кримінально-правової охорони.

Метою і завданням дослідження є спроба в черговий раз зазначити і підкреслити важливість засобів кримінально-правової охорони суспільних відносин. При цьому слід показати роль принципу економії кримінальної репресії, який є одним з головних засобів охорони найважливіших суспільних відносин, а принцип повноти цих відносин є основою кримінально-правової охорони. Показати роль і значення більш загальних принципів використання відповідних рычагів впливу для вирішення завдань державного характеру. Вказати на те, що зміна суспільних відносин

висуває нові вимоги до їх регулювання і наявність кримінально-правових засобів на сьогодні ще не достатньо збалансована для вирішення цього важливого питання. Підкреслити доцільність, гуманність і справедливість засобів кримінально-правової охорони, які повинні ґрунтуватися на суспільній необхідності їх застосування, оскільки суспільство негативно сприймає несправедливе покарання, де суспільно-моральна підтримка зводиться нанівець. Зауважити на тому, що призначене покарання повинно бути суспільно-корисним і відповідати інтересам не тільки особи, але й суспільства в цілому. Разом з тим, слід наголосити на тому, що покарання не завжди може бути корисним, оскільки караючи одного члена суспільства, порушується відповідний баланс благополуччя всіх членів суспільства. Це надзвичайно тонка соціальна матерія, але враховувати її при охороні суспільних відносин засобами кримінально-правового впливу вкрай необхідно. Зосередити увагу на оптимізації меж санкцій кримінально-правових норм, оскільки межа між завищеною і заниженою нормами утворюють своєрідну диспропорцію. Суддівський підхід до призначення покарання завжди має бути об'єктивним і справедливим. Запропоновано межу санкцій між кримінально-правовими нормами.

Виклад основного матеріалу. Принцип економії кримінальної репресії «*minimum principium*» є одним з головних засобів охорони найважливіших суспільних відносин, а принцип повноти цих відносин є основою кримінально-правової охорони. Якщо аналізувати кримінально-правову політику держави в цілому то принципи економії репресії є одним з головних в цьому питанні. Існують більш загальні принципи використання відповідних важелів впливу для вирішення завдань державного характеру.

Вказані принципи є відповідним фундаментом охорони суспільних відносин від злочинних посягань при максимальній економії кримінальної репресії. Це дає можливість уникати грубих порушень законодавства про

кримінальну відповідальність, а значить охопити всі необхідні об'єкти кримінально-правової охорони і якомога менше застосовувати засоби кримінально-правового впливу. Зміна суспільних відносин висуває нові вимоги до їх регулювання. Для оптимального їх регулювання ставляться необхідні задачі, які ускладнюються появою нових суспільних відносин, передбачити яких неможливо. Наявність кримінально-правових засобів недостатня для захищеності всіх суспільних відносин. Але стверджувати, що законодавство про кримінальну відповідальність не ефективне і не виконує своєї ролі, недоречно і безпідставно. Закони приймаються законодавцем для необхідності регулювання певних суспільних відносин. Головним в цьому питанні є економія кримінальної репресії.

Крім того, законодавець може свідомо, з метою економії кримінальної репресії не ставити певні суспільні відносини під охорону кримінального закону або якесь суспільно-шкідливе посягання на об'єкт, що охороняється, не визнавати за злочин [2, с. 162]. Погодитися з такою позицією важко, оскільки законодавець навпаки, є своєрідним «вартим» законодавчого регулювання існуючих суспільних відносин і тих, які виникають в силу різних обставин в державі. Стверджувати те, що законодавець свідомо з метою економії кримінальної репресії не ставить під охорону закону про кримінальну відповідальність певні суспільні відносини, на наш погляд, недоречно і безпідставно. Передбачити виникнення нових суспільних відносин неможливо, а тому законодавче регулювання здійснюється по мірі їх існування. Проблема вдосконалення законодавства про кримінальну відповідальність завжди була складною і актуальною, а особливо в даний час, коли виникло багато суспільних відносин, пов'язаних з умовами воєнного стану. Виникає логічне питання, чи встигає законодавець за розвитком суспільного життя? На наш погляд не завжди встигає в повній мірі, в силу об'єктивних чи суб'єктивних причин.

Разом з тим, проблема регулювання існуючих суспільних відносин в державі проявляється через призму застосування максимальної економії кримінальної репресії. Відсутність такої економії може призвести до масових порушень закону про кримінальну відповідальність та конституційних прав і свобод людини і громадянина. Це спричинить негативну оцінку з боку суспільства не тільки до правоохоронної і судової системи, але й до віри до органів державної влади у боротьбі зі злочинністю. Тому легковажності до застосування норм законодавства про кримінальну відповідальність не повинно бути взагалі.

Кримінально-правова політика держави при застосуванні кримінальної репресії повинна ґрунтуватися на принципах поваги, рівноправності перед законом всіх громадян та невідворотності покарання. Економія кримінальної репресії повинна базуватися на оптимальних, відповідних тяжкістю вчинених злочинів покарань і коректування судом покарання з урахуванням обтяжуючих та пом'якшуючих обставин і особи злочинця.

Засоби кримінально-правової охорони повинні бути доцільними, гуманними, справедливими і ґрунтуватися на суспільній необхідності їх застосування. Хоча вказані критерії носять загальний характер, оскільки вони не співпадають за змістом. З одного боку покарання може бути гуманним і справедливим, а справедливе доцільним і навпаки. Через ці поняття проходить вираз суспільної справедливості. Вона необхідна для регулювання суспільних відносин і є духовною і фізичною безпекою людини. Суспільно-моральна підтримка може мати місце лише тоді, коли особі, яка вчинила злочин було призначено справедливе покарання. Суспільство негативно сприймає несправедливе покарання, де суспільно-морально підтримка зводиться нанівець. Тоді покарання, як справедлива відплата за злочин витрачає своє суспільне призначення. Ніхто не може дати об'єктивну відповідь на питання – яке ж покарання слід вважати справедливим?

Справедливість це категорія оціночна і вона може бути покладена в основу будь-якої суспільної відносини, а тому складно знайти критерії її оцінки при призначенні покарання. Суд, призначаючи покарання враховує передбачені законом всі обставини, але говорити про абсолютну справедливість неможливо, оскільки її просто не існує. Призначене покарання повинне бути суспільно-корисним і відповідати інтересам не тільки особи, але й суспільства в цілому. У цьому полягає єдиний сенс покарання. Адже інтереси конкретної особи і суспільства взаємопов'язані і відображають соціальну природу взаємодії. Без особи немає суспільства і навпаки. Заподіюючи шкоду особі, страждає також і суспільство, адже особа є частиною цього суспільства. Практика боротьби зі злочинністю показує, що надмірно суворе покарання, як правило, приносить більше шкоди ніж користі. Це призводить до негативних наслідків не тільки до конкретної особи, але й суспільства в цілому, оскільки з'являється відчуття страху, недовіри, неповаги до правоохоронної і судової системи. Лише повне, конкретне обвинувачення у вчиненні конкретного злочину (злочинів) може бути обґрунтованим і законним [3, с. 11]. В цьому і полягає справедливість застосування закону про кримінальну відповідальність. Забезпечення ефективності покарання дає можливість реально забезпечити безпеку суспільства. Без охорони суспільних відносин та його основних інтересів, покарання втрачає свій сенс. Разом з тим, покарання не завжди може бути корисним, оскільки караючи одного члена суспільства, порушується відповідний баланс благополуччя всіх членів суспільства. Тому при виборі відповідних кримінально-правових засобів охорони суспільних відносин необхідно враховувати можливі негативні наслідки застосування покарання. Законодавець завжди повинен враховувати економію кримінальної репресії. Це можливо лише за умови прийняття відповідних кримінально-правових норм, які повинні застосовуватись на практиці. А для цього потрібно працювати над концепцією майбутнього закону та його соціальною обґрунтованістю. При при-

значенні покарання страждає не тільки винна особа, але й відбувається певна диспропорція меж санкцій. В нормах закону про кримінальну відповідальність існує така своєрідна диспропорція меж санкцій. Пояснюється така різниця між завищеними і заниженими санкціями кримінально-правових норм лише пережитками радянської системи, звідки у вітчизняне законодавство про кримінальну відповідальність було перенесено велику кількість таких норм. На наш погляд, суддівський розсуд також повинний бути об'єктивним, оскільки не всі судді однаково можуть розуміти міру вини, відповідальності, що може призвести до призначення покарання без врахування оптимальної відстані між нижньою і верхньою межею санкцій кримінально-правової норми. При застосуванні покарання необхідно максимально використовувати економію кримінальної репресії і при альтернативному застосуванні кримінально-правової норми чи інших засобів охорони, перевагу надавати останнім.

Варто зазначити, що судова практика досить різноманітна в питаннях призначення покарань.

Відповідно до вимог статей 50, 65 КК України особі, яка вчинила кримінальне правопорушення, має бути призначено покарання, необхідне й достатнє для виправлення та попередження вчинення нових кримінальних правопорушень.

Покарання має відповідати принципам справедливості, співмірності й індивідуалізації. Для вибору такого покарання суд повинен урахувати ступінь тяжкості кримінального правопорушення, конкретні обставини його вчинення, форму вини, наслідки цього діяння, дані про особу винного, обставини, що впливають на покарання, ставлення винної особи до своїх дій, інші обставини справи, які впливають на забезпечення відповідності покарання характеру й тяжкості вчиненого кримінального правопорушення.

Статтею 69 КК України передбачено, що за наявності кількох обставин, які пом'якшують покарання та істотно знижують ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопору-

шення, з урахуванням особи винного суд, умотивувавши своє рішення, може, крім випадків засудження за корупційне кримінальне правопорушення, призначити основне покарання, нижче від найнижчої межі, встановленої в санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини цього Кодексу, або перейти до іншого, більш м'якого виду основного покарання, не зазначеного в санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини цього Кодексу за це кримінальне правопорушення.

Частина 1 статті 69 КК України надає повноваження суду призначити більш м'яке покарання, ніж мінімальне покарання, передбачене законом за відповідний злочин, лише за наявності кількох обставин, що пом'якшують покарання та істотно знижують ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, тобто якщо певні обставини або сукупність обставин одночасно відповідають двом умовам, визначеним в законі: вони можуть бути визнані такими, що пом'якшують покарання, відповідно до частин 1 та/або 2 статті 66 КК України; істотно знижують ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення.

Наведене дає можливість стверджувати, що проблеми економії кримінальної репресії займають чільне місце в судовій практиці про що зазначається у судових рішеннях [4–5]

У законодавстві про кримінальну відповідальність є норми, які практично не застосовуються, що впливає на економію кримінальної репресії. Законодавець приймаючи відповідну кримінально-правову норму повинен враховувати її мету для досягнення результату регулювання суспільних відносин. В цьому якраз полягає оптимальний розмір санкцій кримінально-правових норм. Повага громадянського суспільства до закону є проявом правосвідомості суду і призначення різних видів покарання.

Аналіз чинного законодавства і практика його застосування свідчать, що розміри санкцій деяких кримінально-правових норм не оптимальні. Деякі з них завищені і тому не завжди повною мірою реалізовані. [6, с. 259–262].

Недостатньо зрозумілими є деякі кримінально-правові норми, які передбачають кримінальну відповідальність за посягання на права і свободи громадян, що свідчить про відсутність їх диференціації. Наприклад, при зґвалтуванні жінки, з якою винна особа перебуває у шлюбі передбачене більш суворе покарання (ч. 2 ст. 152 КК), ніж зґвалтування не знайомої жінки (ч.1 ст. 152 КК), що на наш погляд є нелогічним, оскільки довести всі підстави такого зґвалтування доволі важко. Суспільна небезпечність вказаного злочину і полягає в захисті такого об'єкту кримінально-правової охорони, як статевна свобода. Більше того, в диспозиції ч. 1 ст. 152 КК України вказано на вчинення дій сексуального характеру, пов'язаних із вагінальним, анальним або оральним проникненням в тіло іншої особи з використанням геніталій або будь-якого іншого предмета без добровільної згоди потерпілої особи. Частина 2 ст. 152 КК України передбачає кримінальну відповідальність за вчинення вказаного злочину щодо подружжя чи колишнього подружжя, або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах... Із вказаної частини ст. 152 КК України видно, що її санкція вдвічі більша за зґвалтування, передбачене частиною першою вказаної статті. Виникає логічне запитання щодо диференціації покарання. Зухвала і суспільно-небезпечна поведінка і діяння особи за ч. 1 ст.152 КК України при зґвалтуванні на думку законодавця менш небезпечні, ніж зґвалтування кого-небудь з тих осіб, що передбачені ч. 2 ст. 152 КК України. Зґвалтування вказаних осіб вчиняються як правило при особливих обставинах, які істотно знижують його суспільну небезпеку. На жаль, законодавець цього не врахував, а точніше в цьому не до кінця розібрався і по суті поміняв місцями винних у вчиненні зґвалтування. Хіба ж можна порівняти зґвалтування дружини або жінки, з якою винний тривалий час перебував в близьких інтимних стосунках з насильником (часто в безлюдних місцях, погрози, небез-

печні для життя чи здоров'я потерпілої особи тощо), якого потерпіла побачила вперше в житті. У багатьох випадках поведінка жінки дає серйозні підстави винному вважати її згоду вступити з нею у близькі інтимні відносини. Такі обставини вказаного злочину дають підстави притягнути винну особу до кримінальної відповідальності і призначити покарання за загальним правилом, не пов'язане з позбавленням волі. Як показує практика, потерпіла особа після вступу з винним у статевий зв'язок, з різних мотивів звертається до правоохоронних органів про зґвалтування. Після цього дуже важко доказати винність вказаної особи у зґвалтуванні, або навпаки, доказати невинність. Це пов'язано насамперед з недолугістю закону, в якому дуже важко встановити істину. В ч. 1 ст. 152 КК України зазначено... (без добровільної згоди потерпілої особи (зґвалтування), однак при наявності такої згоди особа вступає в статевий зв'язок з «майбутньою» потерпілою, після чого стає злочинцем, оскільки остання подає заяву про зґвалтування. Тоді виникає питання, де ж логіка самого закону, оскільки сама потерпіла особа може бути притягнута до кримінальної відповідальності, повідомляючи про її зґвалтування, якого насправді цього не було.

Законодавець не повинен ігнорувати права і свободи кожного громадянина, включаючи навіть винну особу. Заподіяна матеріальна шкода може бути компенсована, оскільки є досить чіткі уявлення при розгляді справи в суді про об'єм та вартість заподіяних збитків, встановлення яких не викликає труднощів в процесі розслідування.

Що ж стосується відшкодування моральної шкоди в судовому провадженні, зазначимо наступне. Вважаємо, що відсутність чітких закріплених в законі критеріїв її оцінки може призводити до певних різних підходів різних судів і суддів до вирішення питання про відшкодування моральної шкоди.

Наше дослідження не буде повним, якщо ми не звернемося до судової практики з зазначеного питання. Як вбачається з матеріалів

судової практики питання відшкодування моральної шкоди при розгляді кримінальних проваджень є досить поширеним. Діючим КПК України передбачена можливість заявлення питання про відшкодування моральної шкоди та передбачений порядок розгляду таких заяв.

Так, відповідно до ч. 1 ст. 128 КПК України особа, якій кримінальним правопорушенням або іншим суспільно небезпечним діянням завдано майнової та/або моральної шкоди, має право під час кримінального провадження до початку судового розгляду пред'явити цивільний позов до підозрюваного, обвинуваченого або до фізичної чи юридичної особи, яка за законом несе цивільну відповідальність за шкоду, завдану діяннями підозрюваного, обвинуваченого або неосудної особи, котра вчинила суспільно небезпечне діяння.

Крім того, ч. 5 зазначеної норми кримінального процесуального закону встановлено, що цивільний позов у кримінальному провадженні розглядається судом за правилами, встановленими зазначеним Кодексом. Якщо процесуальні відносини, що виникли у зв'язку з цивільним позовом, КПК України не врегульовані, до них застосовуються норми ЦПК України за умови, якщо вони не суперечать засадам кримінального судочинства.

Частина 1 ст. 1167 ЦК України визначає загальні підстави відшкодування моральної шкоди: моральна шкода, завдана фізичній особі неправомірними діями чи бездіяльністю, відшкодовується особою, котра її завдала, за наявності її вини у заподіянні такої шкоди.

Під моральною шкодою слід розуміти втрати немайнового характеру внаслідок моральних чи фізичних страждань або інших негативних явищ, заподіяних фізичній чи юридичній особі незаконними діями або бездіяльністю інших осіб. Така шкода полягає у фізичному болю та стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку з каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я, у душевних стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку з протиправною поведінкою щодо неї самої, членів її сім'ї чи близьких родичів.

Як встановлено ч. 3 ст. 23 ЦК України, моральна шкода відшкодовується грішми, іншим майном або в інший спосіб. Розмір грошового відшкодування моральної шкоди визначається судом залежно від характеру правопорушення, глибини фізичних та душевних страждань, погіршення здібностей потерпілого або позбавлення його можливості їх реалізації, ступеня вини особи, яка завдала моральної шкоди, якщо вина є підставою для відшкодування, а також з урахуванням інших обставин, які мають істотне значення. При визначенні розміру відшкодування враховуються вимоги розумності і справедливості.

Таким чином, законом встановлено загальні критерії щодо меж судової дискреції у вирішенні питання про розмір грошового відшкодування моральної шкоди. Тобто визначення розміру такого відшкодування становить предмет оціночної діяльності суду.

До прикладу, суди дійшли обґрунтованого висновку, що винні дії особи, яка, керуючи транспортним засобом, порушив правила безпеки дорожнього руху, внаслідок чого інші особи отримали тілесні ушкодження середньої тяжкості, викликали у потерпілих моральні страждання, яких вони зазнали у зв'язку з ушкодженням здоров'я.

При цьому в супереч доводам, викладеним у касаційній скаргі, жодних сумнівів у тому, що винними діями особи потерпілим було заподіяно моральної шкоди, що полягає в моральних переживаннях і стражданнях, яких вони зазнали у зв'язку з отриманими тілесними ушкодженнями середньої тяжкості, не виникає. Як убачається з матеріалів справи, через отримані травми потерпілі вимушені були перебувати на довготривалому стаціонарному лікуванні, витратити час та докладати додаткових зусиль для відновлення й організації звичайного способу свого життя, який було порушено внаслідок дій засудженого. Зокрема, потерпілий під час лікування переніс хірургічне втручання, не працював та залишився без засобів до існування.

З огляду на викладене та на характер і обсяг моральних страждань потерпілих, на думку

колегії суддів Верховного Суду, визначений апеляційним судом розмір суми відшкодування моральної шкоди кожному з потерпілих відповідає вимогам розумності, виваженості та справедливості.

Додатково необхідно зазначити, що розмір завданої потерпілим немайнової шкоди не може визначити експерт під час проведення психологічної експертизи, оскільки це не узгоджується зі змістом положень ч. 3 ст. 23 ЦК України, відповідно до яких саме судом визначається розмір грошового відшкодування моральної шкоди залежно від визначених законом критеріїв [7–8].

Для забезпечення охорони національної безпеки держави, життя та здоров'я особи, конституційних прав і свобод людини і громадянина необхідно посилити санкції деяких статей Особливої частини Кримінального кодексу України. До них слід віднести ч. 3 ст. 109, ч. 1 ст. 110, ст. 121, ст. 122, ст. 129, ст. 143, ст. 146, ч. 1 і 2 ст. 150, ст. 157–160, 170, 171 КК України. Будь-які санкції норм закону про кримінальну відповідальність не можуть бути покладені в основу благополуччя суспільства через призму кримінально-правової політики держави, оскільки завищені санкції порушують принцип економії репресії, а занижені санкції не забезпечують належної охорони суспільних відносин.

Важливу роль в економії кримінальної репресії відіграють оптимальні санкції норм закону про кримінальну відповідальність. Це забезпечується логічною межею між верхньою і нижньою санкцією норми.

На наш погляд, в санкціях норм така межа не повинна перевищувати позбавлення волі на строк не більше 5 років. Це дасть можливість забезпечити індивідуалізацію покарання, враховуючи ст. 69 КК України і забезпечити приблизний рівень покарання за вчинення одного чи тотожного злочину. Це відповідає категорії законності і справедливості.

Приймаючи рішення про застосування засобів охорони об'єктів суспільних відносин, слід уважно проаналізувати їх доцільність, оскільки є можливість захисту цих відносин

іншими, не кримінально-правовими засобами. Це дає можливість застосовувати метод економії кримінальної репресії, виявити як кримінально-правові та і інші засоби охорони. При оцінці всіх засобів охорони суспільних відносин, перевага надається найбільш ефективному, навіть, якщо всі інші засоби будуть рівними з кримінально-правовими. Тут вирішальну роль відіграє економія кримінальної репресії, а значить перевага надається громадським, адміністративним та іншим засобам.

Порівняльна ефективність різних засобів охорони суспільних відносин може бути перевірена лише практикою застосування цих засобів. У пошуках оптимального варіанту, законодавець вимушений випробовувати різні засоби, неодноразово міняти засоби захисту окремих суспільних відносин, вивчати ефективність його охорони всіма можливими засобами: кримінально-правовими, адміністра-

тивними та засобами громадського впливу. За таких підстав скасована наприклад, кримінальна відповідальність за прогули, за проведення абортів, за незаконне носіння орденів, за дрібне хуліганство, спекуляцію тощо [2, с. 169].

Висновки. Практика застосування закону про кримінальну відповідальність показує, що реформування правоохоронної системи недостатньо враховує економію кримінальної репресії. Кримінально-правова політика держави ґрунтується на загальноприйнятих категоріях справедливості, гуманізму та демократизму і має різноманітні та ефективні методи і засоби впливу до винних осіб. Тому необхідно частіше застосовувати цивільно-правові засоби і засоби громадського впливу. Це дасть можливість більш ефективно впливати на правосвідомість суспільства, застосовувати економію кримінальної репресії засобами кримінально-правової охорони суспільних відносин.

Анотація

У статті розглядаються важливі питання регулювання суспільних відносин засобами кримінально-правової охорони в контексті судової практики та кримінального процесуального законодавства. Акцентується увага на принципі економії репресії, як головному засобі охорони найважливіших суспільних відносин, що є основою кримінально-правової політики. Приділяється увага загальним принципам кримінально-правової охорони суспільних відносин від суспільно-небезпечних посягань. Вказується на зміну суспільних відносин і пошуки шляхів для їх врегулювання і захисту, застосовуючи при цьому економію кримінальної репресії. Разом з тим, зазначається, що існує багато інших засобів регулювання суспільних відносин, а саме: адміністративні; цивільно – правові; громадські тощо. Підкреслюється роль кримінально-правової політики держави через призму принципів поваги, рівноправності перед законом та невідворотності покарання. Наголошується на тому, що засоби кримінально-правової охорони суспільних відносин повинні бути доцільними, гуманними, справедливими і ґрунтуватися на суспільній необхідності їх застосування.

Вказується, що засоби правової охорони повинні базуватися на заходах кримінально-правової політики держави і відповідати принципам поваги, рівноправності перед законом всіх громадян та невідворотності покарання. Економія кримінальної репресії повинна свідчити про оптимальність відповідних тяжкості вчинених злочинів і коректуватися судом з урахуванням обтяжуючих та пом'якшуючих обставин і особи злочинця. Наголошується на порушенні балансу при застосуванні відповідних кримінально-правових засобів охорони суспільних відносин без врахування економії кримінальної репресії. При наявності декількох альтернативних засобів кримінально-правової охорони слід застосовувати найбільш ефективні, гуманні та демократичні. Це надасть можливості проявити повагу громадянського суспільства до закону і підвищити його правосвідомість. Наводяться приклади кримінально-правових норм, де засоби кримінально-правового захисту носять формальний характер і свідчать про незначну

ефективність економії кримінальної репресії. Акцентується увага на оптимальних санкціях закону про кримінальну відповідальність, які відіграють важливу роль в економії кримінальної репресії. Це забезпечується логічною межею між верхньою і нижньою санкцією кримінально-правової норми. Вказується на порівняльну ефективність різних засобів охорони суспільних відносин і пропонується більше застосовувати адміністративні і громадські засоби впливу.

Ключові слова: засоби кримінально-правової охорони, економія кримінальної репресії, суспільні відносини, правовідносини, судовий розгляд, кримінальний процес, уповноважений орган, вдосконалення законодавства, доцільність покарання, завищені і занижені санкції, правосвідомість суспільства, оптимальні санкції.

Vorobei P.A., Vilhushynskyi M.I., Vilhushynskyi V.M. Means of criminal law protection of public relations amidst judicial practice

Summary

The article addresses significant issues of regulating social relations through criminal law protection within the framework of judicial practice and criminal procedural legislation. Emphasis is placed on the principle of economy of repression as the primary mechanism for safeguarding the most critical social relations, which forms the cornerstone of criminal law policy. Attention is given to the general principles of criminal law protection of social relations against socially dangerous encroachments. The evolving nature of social relations and the exploration of methods for their regulation and protection, while applying the economy of criminal repression, are highlighted. It is also noted that numerous alternative means of regulating social relations exist, including administrative, civil law, and public measures. The role of the state's criminal law policy is underscored through the principles of respect, equality before the law, and the inevitability of punishment. It is stressed that the means of criminal law protection of social relations must be expedient, humane, fair, and grounded in societal necessity. The article points out that criminal law protection measures should be based on the state's criminal law policy and align with the principles of respect, equality before the law for all citizens, and the inevitability of punishment. The economy of criminal repression should reflect the proportionality of punishments to the severity of crimes committed, adjusted by courts considering aggravating and mitigating circumstances and the offender's profile. The article highlights the imbalance caused by applying criminal law measures without regard for the economy of repression. When multiple alternative criminal law protection measures are available, the most effective, humane, and democratic should be prioritized to foster respect for the law in civil society and enhance its legal consciousness. Examples are provided of criminal law norms that are formal in nature and demonstrate limited effectiveness in achieving the economy of criminal repression. The importance of optimal sanctions in criminal law, which play a crucial role in the economy of criminal repression, is emphasized, ensured by a logical balance between the upper and lower limits of sanctions. The comparative effectiveness of various means of protecting social relations is discussed, with a proposal to increasingly utilize administrative and public measures.

Key words: criminal law protection measures, economy of criminal repression, social relations, legal relations, judicial proceedings, criminal procedure, authorized body, legislative improvement, appropriateness of punishment, excessive and insufficient sanctions, societal legal consciousness, optimal sanctions.

Список використаних джерел:

1. Vorobey, P., Vorobey, O., Matviichuk, V., Niebytov, A., & Khar, I. Criminal law principles in the fight against crime. *Amasonia Investiga*. 2022. № 11 (49). pp. 156–164. DOI: <https://doi.org/10.34069/AJ/2022.49.01.17>.
2. Коржанський М. Й. Предмет і об'єкт злочину: монографія. Дніпропетровськ : юрид. акад. Мін-ва внутр. справ; Ліра ЛТД, 2005. с. 362.
3. Воробей П.А. Кримінально-правове ставлення в вину : монографія. Київ. Атіка, 2009. 354 с.
4. Постанова від 15 листопада 2023 року у справі № 608/67/23 (провадження № 514216км23). Касаційний кримінальний суду у складі Верховного. 2023. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114994301>
5. Постанова від 24 січня 2024 року у справі № 346/1286/23 (провадження № 51 6449км23). Касаційний кримінальний суду у складі Верховного. 2024. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116607237>
6. Коржанський М. Й., Щупаківський Р.В. Санкції у кримінальному законі України. *Науковий вісник юридичної Академії МВС*, Дніпропетровськ, 2004, №1, 262 с.
7. Постанова від 3 жовтня 2019 року у справі № 709/1173/17 (провадження № 51-875км19). Касаційний кримінальний суду у складі Верховного. 2019. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/84814495>
8. Постанова від 07 квітня 2020 року у справі № 572/3209/17 (провадження № 6448км19). Касаційний кримінальний суду у складі Верховного. 2020. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88749718>